

TOKAT İLİ ARTOVA İLÇESİ BÜYÜK BAŞ KURBANLIK BESİ İŞLETMELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN İNCELENMESİ

Cem GÜL (Birinci yazar)1/ Prof. Dr. Bilge GÖZENER (İkinci yazar)2

1 Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tarım Ekonomisi , cem.gul4820@gop.edu.tr, 0009-0008-8627-3048

2 Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tarım Ekonomisi , bilge.gozen@gop.edu.tr, 0000-0001-9988-7120

Özet

Bu çalışma, Tokat ili Artova ilçesinde faaliyet gösteren kurbanlık büyükbaş besi işletmelerinin sürdürülebilirliğini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında 53 işletme ile yüz yüze anket ve görüşmeler yapılmış, elde edilen veriler sosyo-demografik ve ekonomik göstergeler açısından analiz edilmiştir. Bulgular, işletmelerin yaklaşık yarısının üretime devam etme eğiliminde olduğunu, ancak önemli bir kısmının artan maliyetler ve azalan kârlılık nedeniyle üretimden çekilmeyi düşündüğünü göstermektedir.

Çalışma sonuçlarına göre, yem, ilaç ve bakım maliyetlerindeki artışlar işletmelerin sürdürülebilirliğini ciddi biçimde tehdit etmektedir. Piyasa fiyatlarındaki dalgalanmalar ve belirsizlikler, üreticilerin karar alma süreçlerinde risk unsuru oluşturmakta; bu durum, üretim kapasitesinin azaltılması yönünde bir eğilim yaratmaktadır. Buna karşın, alternatif gelir kaynaklarının sınırlı olması, birçok işletmecinin sektörde kalmaya devam etmesine neden olmaktadır.

Elde edilen bulgular, bölgedeki besi işletmelerinin ekonomik baskılara rağmen üretimi sürdürme yönünde direnç gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak uzun vadede sektörde istikrarın sağlanabilmesi için, girdi maliyetlerini azaltacak destek politikalarının geliştirilmesi ve üreticilerin örgütlenme kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışma, yerel üretim yapısının sürdürülebilirliğini korumaya yönelik politika önerileri açısından yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyükbaş, Besi, Kurbanlık, Tokat, Artova

AN EXAMINATION OF THE SUSTAINABILITY OF CATTLE FATTENING ENTERPRISES FOR SACRIFICIAL PURPOSES IN ARTOVA DISTRICT OF TOKAT PROVINCE

Cem Gül 1/ Prof. Dr. Bilge Gözener 2

1 Tokat Gaziosmanpaşa University, Agricultural Economy , cem.gul4820@gop.edu.tr, 0009-0008-8627-3048

2 Tokat Gaziosmanpaşa University, Agricultural Economy , bilge.gozener@gop.edu.tr, 0000-0001-9988-7120

Abstract

This study was conducted to evaluate the sustainability of sacrificial cattle-fattening enterprises operating in the Artova district of Tokat province. Within the scope of the research, face-to-face surveys and interviews were carried out with 53 enterprises, and the data obtained were analyzed in terms of socio-demographic and economic indicators. The findings indicate that approximately half of the enterprises intend to continue production, while a significant proportion are considering withdrawal due to rising costs and declining profitability.

According to the results, increases in feed, veterinary, and maintenance costs pose a serious threat to the sustainability of these enterprises. Market price fluctuations and uncertainties create risk factors in producers' decision-making processes, leading to a tendency toward reducing production capacity. However, the limited availability of alternative income sources compels many operators to remain in the sector.

The findings reveal that, despite economic pressures, fattening enterprises in the region demonstrate resilience in sustaining production. Nevertheless, to ensure long-term stability in the sector, it is necessary to develop support policies that reduce input costs and strengthen producers' capacity for collective organization. In this context, the study provides guidance for policy recommendations aimed at preserving the sustainability of the local production structure.

Keywords: Cattle, Fattening, Sacrificial Animals, Tokat, Artova

GİRİŞ

Tarım ekonomisi alanında yürütülen araştırmalar, tarım işletmelerinin üretim süreçlerinden yönetim yapılarına kadar uzanan çok boyutlu dinamiklerini inceleyen çalışmalarlardır. Bu araştırmalar aracılığıyla elde edilen veriler, işletmelerin mevcut durumlarının objektif bir biçimde değerlendirilmesini sağlamakta ve geleceğe yönelik stratejik kararların şekillendirilmesi için bilimsel bir temel oluşturmaktadır (Demir vd., 2014). Bu bağlamda yürütülen proje kapsamında, Tokat ili Artova ilçesinde faaliyet gösteren besi işletmeleriyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş; toplanan veriler ve anket sonuçları doğrultusunda işletmelerin sosyo-demografik yapıları, üretim desenleri, maliyet unsurları ve genel ekonomik sürdürülebilirlikleri detaylı biçimde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, bu işletmelerin üretime devam etme eğilimlerini ve bölgedeki hayvansal üretimin sürekliliğini etkileyen temel faktörleri ortaya koymaktadır.

Gıdanın insan yaşamındaki vazgeçilmez rolü, tarihsel süreç boyunca devlet politikalarının merkezinde yer almıştır. Yalnızca 2000–2022 dönemiyle sınırlı olmaksızın, geçmiş yüzyıllardan itibaren savaş, kriz ve kalkınma dönemlerinde gıda arzı ve bu arzın sürdürülebilirliği, ulusal güvenlik ve ekonomik istikrar açısından stratejik bir öneme sahip olmuştur (Akçe, 2023). Bu nedenle sağlıklı ve sürdürülebilir gıda üretimi üzerine yapılan bilimsel çalışmalar, günümüzün küresel ekonomik dalgalanmaları bağlamında daha da değer kazanmaktadır. Özellikle tarımsal girdi maliyetlerindeki artışlar, üreticilerin karar alma süreçlerinde belirsizlikler yaratmakta; bu durum, hem işletmelerin ekonomik sürdürülebilirliğini hem de bölgesel üretim desenlerinin devamlılığını doğrudan etkilemektedir (Bayramoğlu ve ark., 2015). Üreticiler, artan maliyetler karşısında rekabetçi pazar fiyatları belirleme ve üretim arzını sürdürme konusunda daha temkinli kararlar almak zorunda kalmaktadır.

Araştırmamızın odak noktası olan **kurbanlık büyükbaş besi işletmelerinin sürdürülebilirliği**, yüzeysel bakıldığında dar bir kapsamda değerlendirilebilecek bir konu gibi görünse de, aslında hem tarımsal üretim politikaları hem de genel ekonomik dengeler üzerinde etkili olabilecek stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye'nin büyükbaş hayvan varlığı, ülke tarımının önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Her ne kadar bir önceki yıla göre %2,6 oranında azalma gözlemlense de, 2023 yılı itibarıyla toplam büyükbaş hayvan sayısı **16.688.000 baş** olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 2023). Aynı dönemde kesilen sığır sayısı ise **5.811.698 baş** olup, bu rakam toplam varlığın yaklaşık %35'ine karşılık gelmektedir. Bu oran, kesim faaliyetlerinin mevcut üretim kapasitesi üzerindeki baskısını ve gelecek dönemlerde üretim dengesini etkileyebilecek ölçüde önemli olduğunu göstermektedir.

Araştırma alanımız olan **Tokat ili**, bölgesel ölçekte hayvansal üretimde dikkate değer bir paya sahiptir. TÜİK (2023) verilerine göre, Tokat ilinde kayıtlı sığır sayısı **271.028 baş** olup, bu sayının oluşumunda Artova ilçesinin önemli bir katkısı bulunmaktadır. İlçedeki besi işletmeleri, yıl boyunca iç piyasaya arz gerçekleştirmekle birlikte, üretimlerinin önemli bir kısmını **Kurban Bayramı** dönemine yönelik olarak planlamaktadır. Bu durum, kurbanlık üretiminin bölgedeki hayvansal üretim deseninde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Ancak olası ekonomik dalgalanmalar veya üretim maliyetlerindeki artış gibi olumsuz gelişmeler, hem kurbanlık üretimini hem de genel arz faaliyetlerini sınırlayabilecek potansiyele sahiptir.

Bu çerçevede, çalışmamızın temel problemi, **kurbanlık büyükbaş besi işletmelerinin gelecekte üretime devam etmeme olasılığı** olarak tanımlanmaktadır. Bu tür bir eğilim, yalnızca üretim hacminde azalmaya neden olmakla kalmayıp, piyasada arz-talep dengesinin bozulmasına ve dolayısıyla et fiyatlarında artışa yol açabilecektir. Dolayısıyla, bu işletmelerin sürdürülebilirliğinin analiz edilmesi, hem bölgesel hem de ulusal düzeyde **tarım ekonomisi politikaları açısından kritik bir öneme sahiptir**.

YÖNTEM

Bu araştırmanın ana materyalini, **Tokat ili Artova ilçesinde faaliyet gösteren kurbanlık büyükbaş besi işletmelerinden** elde edilen birincil veriler oluşturmaktadır. Veriler, 2023-2024 yılı üretim döneminde bu işletmelerle gerçekleştirilen **yüz yüze anket çalışmaları ve birebir görüşmeler** yoluyla toplanmıştır. Elde edilen veriler sosyo-demografik ve ekonomik göstergeler açısından analiz edilmiştir

BULGULAR

Sosyo-demografik veriler, işletme ve ekonomi araştırmalarında işletmelerin yapısal ve yönetsel özelliklerinin anlaşılmasında önemli bir göstergedir. Cinsiyet, yaş, medeni durum ve ek gelir kaynakları gibi değişkenleri içeren bu veriler, işletmelerin dinamiklerinin analiz edilmesine ve ekonomik faaliyetlerin daha sağlıklı değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan toplam 53 işletmeci arasında erkek katılımcıların oranı oldukça yüksektir. Katılımcıların %86.8'i erkek, %13.2'si ise kadındır. Bu durum, araştırmanın erkek ağırlıklı bir katılımcı profiline sahip olduğunu göstermekte ve tarımsal işletmecilik faaliyetlerinde erkeklerin daha baskın bir rol üstlendiğine işaret etmektedir.

Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında, çoğunluğun ileri yaş grubunda yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların %68'ini 46 yaş ve üzeri bireyler oluştururken, %26.4'ü 36-45 yaş aralığındadır. En düşük temsil oranı ise %5.6 ile 26-35 yaş grubundadır. Araştırmada 18-25 yaş grubunda herhangi bir katılımcı bulunmamaktadır. Bu sonuç, tarımsal üretim ve işletmecilik faaliyetlerinin daha çok orta yaş ve üzeri bireyler tarafından yürütüldüğünü, genç nüfusun ise sektörde daha sınırlı biçimde yer aldığını göstermektedir.

Medeni durum açısından incelendiğinde, katılımcıların büyük bir kısmının evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların %86.8'i evli, %13.2'si ise bekarlıdır. Bu durum, tarımsal işletmecilikte aile yapısının önemli bir unsur olduğunu ve evli bireylerin bu alanda daha aktif rol aldığını ortaya koymaktadır.

Diğer gelir kaynakları bakımından değerlendirildiğinde, katılımcıların yarısından fazlası (%58.4) tarımsal üretim dışında herhangi bir ek gelir kaynağına sahip olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %32.3'ü emekli olup emeklilik gelirinden faydalanmaktadır. Bunun dışında, %3.7'si işçi olarak, %5.6'sı ise özel sektörde çalışarak ek gelir elde etmektedir. Bu bulgular, araştırmaya katılan işletmecilerin büyük çoğunluğunun gelirini doğrudan tarımsal üretimden sağladığını, tarım dışı gelir kaynaklarının ise oldukça sınırlı düzeyde kaldığını göstermektedir.

Kızılarşan ve ark. (2024), Eskişehir bölgesinde yaptığı çalışmada işletmecilerin %97.3'lük kısmının erkek, kalan %2.49'unun kadın olduğunu tespit etmiştir. Dal ve ark.(2023),TR83 bölgesini kapsayan çalışmasında ise bu oranlar; %90.9'u erkek ve %9.1'i kadın olarak görülmüştür.

Bu, katılımcıların büyük çoğunluğunun ekstra iş yapmadığını veya emekli olduğunu göstermektedir. Bu tablo, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini ve işletmelerin gelir-gider durumlarını kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Erkek ağırlıklı, evli ve 46 yaş üstü bireylerin çoğunlukta olduğu bir katılımcı profili mevcuttur. İşletmelerin gelirlerinin büyük kısmı besi hayvancılığı ve tarım dışı faaliyetlerden sağlanmakta olup, giderler de bu alanlarla ilişkilidir.

Tarım işletmelerinde yerli iş gücünün önemi, tarımsal üretim süreçlerinin etkinliği ve sürdürülebilirliği açısından kritik bir rol oynamaktadır. Yerli iş gücü, bölgesel bilgi ve deneyime sahip olması nedeniyle tarımsal faaliyetlerin yerel koşullara uygun biçimde yürütülmesini sağlar (Keskin ve ark., 2017). Bu durum, hem üretim verimliliğinin artmasına hem de çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bu gruptaki çalışanların çoğu işletme sahibinin ailesinden olduğundan, işletme ekonomisine doğrudan destek sağlamaktadır.

Araştırma bulgularına göre, işletmelerdeki toplam 98 kişilik iş gücünün büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %80.6'sı erkek, %19.4'ü ise kadındır. Bu durum, tarımsal faaliyetlerde erkek iş gücünün daha baskın bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Yaş dağılımı incelendiğinde, iş gücünün en yoğun şekilde 46-55 yaş aralığında toplandığı görülmektedir. Bu yaş grubundaki bireyler, toplam iş gücünün %28.6'sını oluşturmaktadır. İkinci en büyük grup %24.48 oranı ile 17-25 yaş aralığındaki genç bireylerdir. 36-45 yaş grubundakilerin oranı %18.36, 56 yaş ve üzerindekiilerin oranı ise %21.42 olarak tespit edilmiştir. 26-35 yaş grubundaki bireylerin oranı ise %7.14 ile en düşük seviyededir. Bu dağılım, tarımsal işletmelerde hem deneyimli orta yaşlı bireylerin hem de genç iş gücünün belirli ölçüde yer aldığını, ancak gençlerin payının görece sınırlı kaldığını göstermektedir.

İş gücünün çalışma süresi değerlendirildiğinde, katılımcıların çok büyük bir kısmının yılın tamamında, yani 12 ay boyunca çalıştığı belirlenmiştir. İş gücünün %85.72'si 12 ay kesintisiz çalışırken, yalnızca %7.14'ü 1-3 ay, yine %7.14'ü 4-8 ay süreyle istihdam edilmektedir. Bu bulgu, işletmelerin büyük çoğunluğunda tarımsal faaliyetlerin yıl boyunca sürdüğünü ve iş gücünün mevsimlik olmaktan ziyade sürekli istihdam edildiğini ortaya koymaktadır.

Yapılan ek hesaplamalar, işletmelerdeki iş gücünün ortalama çalışma süresinin 10.9 ay olduğunu göstermektedir. Ayrıca iş gücünün ortalama yaşı 40.1 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler, iş gücünün deneyimli ve tarımsal faaliyetlerde uzun süreli istihdam edilen bireylerden oluştuğunu göstermektedir.

Tarım işletmelerindeki yabancı iş gücü, küreselleşen ekonomi ve artan iş gücü hareketliliği bağlamında önemli bir rol oynamaktadır (Oğuz ve ark, 2020). Yabancı iş gücü, genellikle yerli iş gücünün yetersiz kaldığı dönemlerde tarımsal üretim süreçlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla istihdam edilmektedir. Bu iş gücü, özellikle mevsimlik tarım faaliyetlerinde —özellikle hasat dönemlerinde— yoğun biçimde kullanılmakta ve üretim süreçlerinin sürekliliği açısından kritik bir işlev görmektedir (Görücü ve ark., 2010). Yabancı iş gücünün kullanımı, işletmelere hem esneklik kazandırmakta hem de iş gücü maliyetlerini optimize etme fırsatı sunmaktadır. Ancak bu grubun istihdam koşulları, sosyal entegrasyonu ve çalışma düzeni, sürdürülebilir tarımsal kalkınma açısından dikkatle yönetilmesi gereken unsurlar arasında yer almaktadır.

İşletmelerde çalışan toplam 33 yabancı işçinin büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %72.7'si erkek, %27.3'ü ise kadındır. Bu durum, yabancı iş gücü içinde de erkeklerin daha yoğun biçimde yer aldığını göstermektedir.

Yabancı iş gücünün yaş dağılımı incelendiğinde, en büyük grubun 36 yaş ve üzeri bireylerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların %85'i bu yaş aralığındadır. 26-35 yaş grubundakilerin oranı %9, 20-25 yaş aralığındakilerin oranı ise yalnızca %6 olarak belirlenmiştir. Bu sonuç, yabancı iş gücünün genel olarak orta yaş ve üzeri bireylerden oluştuğunu, genç işçilerin ise sektörde oldukça sınırlı yer aldığını göstermektedir.

Çalışma süresi açısından değerlendirildiğinde, yabancı işçilerin büyük kısmının kısa süreli istihdam edildiği görülmektedir. Katılımcıların %81.8'i 1-10 gün aralığında çalışmakta, %15.2'si 11-20 gün aralığında çalışmakta, yalnızca %3'ü ise 21 gün ve üzeri süreyle çalışmaktadır. Ortalama çalışma süresi 18.3 gün olarak hesaplanmıştır. Bu veriler, yabancı iş gücünün tarımsal işletmelerde mevsimsel ihtiyaçlara göre geçici olarak istihdam edildiğini göstermektedir.

Günlük ücret düzeylerine bakıldığında, yabancı işçilerin çoğunluğunun 601-800 TL aralığında gelir elde ettiği görülmektedir. Katılımcıların %63.7'si bu ücret aralığında yer almaktadır. %36.3'ü 400-600 TL aralığında gelir elde ederken, yalnızca %3'ü 801 TL ve üzeri ücret almaktadır. Bu bulgular, yabancı iş gücünün ücret seviyesinin genel olarak düşük ve benzer aralıklarda yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Ortalama günlük ücret 665 TL olarak hesaplanmıştır. İşletmelerin yabancı iş gücüne yaptığı ortalama toplam ödeme ise 31.705 TL'dir.

Yabancı işçilerin çalıştığı iş türleri incelendiğinde, en yaygın faaliyetin pancar işçiliği olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %48.7'si pancar işçiliği yaparken, %39.3'ü balya toplama işinde çalışmaktadır. %6'sı pancar işçiliği ve balya toplama işini birlikte yürütmekte, %3'ü mısır işçiliği ve balya toplama faaliyetlerinde görev almakta, yine %3'ü ahırcılık işiyle uğraşmaktadır. Bu durum, yabancı iş gücünün en çok fiziksel emek gerektiren, yoğun işgücü talebi olan mevsimlik işlerde istihdam edildiğini göstermektedir.

Ayrıca, yapılan hesaplamalara göre yabancı iş gücünün ortalama yaşı 39.6'dır. Bu, grubun hem fiziksel olarak çalışabilir hem de deneyim açısından olgun bir yaş aralığında olduğunu göstermektedir.

Arazi varlığı, tarım işletmelerinin ölçeğini, üretim kapasitesini ve üretim çeşitliliğini belirleyen en temel unsurlardan biridir. Geniş ve verimli arazilere sahip işletmeler, daha yüksek üretim hacmi ve daha fazla ürün çeşitliliği sayesinde ekonomik ölçek avantajlarından yararlanabilmektedir (Tanrıvermiş ve ark, 2020). Arazi büyüklüğü ve niteliği, tarımsal mekanizasyonun etkin kullanımı, sulama sistemlerinin kurulumu ve modern üretim tekniklerinin uygulanabilirliği üzerinde doğrudan etkilidir. Bunun yanı sıra, arazi varlığı toprak sağlığının korunması, sürdürülebilir toprak yönetimi stratejilerinin geliştirilmesi ve uzun vadeli tarımsal verimliliğin sağlanması açısından da kritik bir öneme sahiptir (Benek, 2006). Bu nedenle, tarım işletmelerinde arazi varlığının etkin yönetimi hem ekonomik verimliliği artırmakta hem de çevresel sürdürülebilirliği desteklemektedir.

Araştırma bulgularına göre, işletmelerin büyük çoğunluğu 4–50 dekar aralığında öz mülk araziye sahiptir. Katılımcıların %37.8'i bu grupta yer almaktadır. 51–100 dekar aralığında araziye sahip olan işletmelerin oranı %28.3, 101–200 dekar arasında araziye sahip olanların oranı %26.4 olarak belirlenmiştir. 201 dekar ve üzerinde araziye sahip işletmeler ise toplamın yalnızca %7.5'ini oluşturmaktadır. Bu bulgular, işletmelerin çoğunun küçük ve orta ölçekli arazi varlığına sahip olduğunu göstermektedir.

Kiralama durumuna bakıldığında, işletmelerin önemli bir kısmının hiç arazi kiralamadığı görülmektedir. Katılımcıların %54.9'u arazi kiralamazken, %33.9'u 5–50 dekar aralığında kiralık arazi kullanmaktadır. 51–100 dekar aralığında kiralık arazisi bulunan işletmelerin oranı %7.5, 101 dekar ve üzerinde arazi kiralayan işletmelerin oranı ise %3.7 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, işletmelerin arazi ihtiyaçlarını büyük oranda kendi mülkleriyle karşıladığını, kiralık arazi kullanımının ise daha sınırlı düzeyde kaldığını göstermektedir.

Yapılan hesaplamalara göre, işletmelerin sahip olduğu ortalama öz mülk arazi büyüklüğü 88.8 dekadır. Buna karşılık, kiralanan ortalama arazi büyüklüğü 19 dekadır. Bu veriler, işletmelerin temel üretim faaliyetlerini büyük oranda kendi mülkleri üzerinde yürüttüklerini, kiralık arazilerin ise ek üretim alanı olarak destekleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Özkan ve ark. (2002), yılında Bayburt ilinde sığır besiciliğine yer veren tarım işletmeler ile yaptığı çalışmada ortalama 134,8 dekadır. Sever ve ark. (2017), yılında Aksaray ili sığır işletmelerinin ekonomik analizi adlı çalışmasında ise işletme başına düşen arazi 50 dekadır.

Arazi türü, toprak yapısı, su tutma kapasitesi, drenaj özellikleri ve doğal bitki örtüsü gibi faktörlerle belirlenir ve bu özellikler, hangi ürünlerin en verimli şekilde yetiştirilebileceğini doğrudan etkiler (Bulut ve ark., 2016). Uygun arazi türüne sahip olmak, tarım işletmelerinin üretim maliyetlerini azaltmasına, ürün kalitesini artırmasına ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamasına önemli katkı sunar. Çünkü toprak türü, hangi üretim deseninin uygulanabileceğini belirleyen temel unsurdur. Bu açıdan, arazi nevi tarımsal üretim süreçlerinin optimizasyonunda ve uzun vadeli tarım politikalarının şekillendirilmesinde stratejik bir öneme sahiptir.

Araştırma bulgularına göre, işletmelerin çoğu kuru araziye sahiptir ve bu araziler genellikle küçük ve orta ölçekli parsellerden oluşmaktadır. Katılımcıların %51'i 5–50 dekar arasında kuru araziye sahipken, %28.3'ü 51–100 dekar aralığında, %13.2'si 101–200 dekar aralığında, %7.5'i ise 201 dekar ve üzerinde kuru araziye

sahiptir. Bu durum, kuru tarımın bölgede yaygın olduğunu ve üretim deseninde hâlâ belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Sulu arazi dağılımına bakıldığında, işletmelerin büyük çoğunluğunun 5–50 dekar aralığında sulu araziye sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %64.1'i bu grupta yer almakta, %28.5'i ise hiç sulu araziye sahip değildir. 51–100 dekar ve 101 dekar üzeri sulu araziye sahip olan işletmelerin oranı ise oldukça düşüktür. Bu sonuç, bölgede sulama olanaklarının sınırlı olduğunu ve sulanabilir arazilerin genellikle küçük ölçekli işletmeler tarafından kullanıldığını göstermektedir.

Kuru-sulu (hem kuru hem sulu tarım yapılan) arazilere bakıldığında ise, işletmelerin yarısından fazlasının bu tür araziye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların %51.2'si hiç kuru-sulu araziye sahip değilken, %30.1'i 4–15 dekar aralığında, %15'i 16–50 dekar aralığında kuru-sulu araziye sahiptir. 51–100 dekar ve 101 dekar üzeri kuru-sulu araziye sahip olan işletmelerin oranı ise oldukça düşüktür. Bu bulgu, hem kuru hem sulu üretimin birlikte yürütüldüğü alanların sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca yapılan hesaplamalara göre, işletmelerin sahip olduğu ortalama kuru tarım arazisi büyüklüğü 74.8 dekadır. Buna karşılık, ortalama sulu tarım arazisi büyüklüğü 20.5 dekar, kuru-sulu tarım arazisi büyüklüğü ise 12.6 dekadır. Bu değerler, üretim deseninde kuru tarımın baskın olduğunu, sulama imkanlarının ise kısıtlı düzeyde kaldığını göstermektedir.

Tarım işletmelerindeki üretim deseni, bitkisel ve hayvansal üretimin entegrasyonu veya ayrımı, tarımsal verimlilik ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir stratejik unsurdur (Gülçubuk ve ark., 2004). Her iki desen de, ekonomik performansın optimize edilmesi, çevresel etkilerin azaltılması ve üretim risklerinin minimize edilmesi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, tarım işletmelerinde uygun üretim desenlerinin seçimi ve uygulanması, hem üretim verimliliği hem de çevresel sürdürülebilirlik açısından kritik bir rol oynamaktadır ve işletmelere ait üretim deseni verileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1-İşletmelere Ait Üretim Deseni

	GRUPLAR	Frekans	%
İŞLETMEYE AİT ÜRETİM DESENİ	Hayvansal	35	66.1
	Bitkisel-hayvansal	18	33.9
	Toplam	53	100

Bu tablo, işletmelerin üretim desenlerini göstermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğu (%66.1) sadece hayvansal üretim yapmaktadır. Geri kalan %33.9 ise hem bitkisel hem de hayvansal üretim yapmaktadır. Bu durum, hayvansal üretimin işletmelerde daha yaygın olduğunu göstermektedir. İşletmelerin çoğunluğu sadece hayvansal üretim yaparken, daha az bir kısmı hem bitkisel hem de hayvansal üretim yapmaktadır. Bu bilgiler, işletmelerin üretim stratejilerini ve ana üretim odaklarını anlamak için önemli veriler sunmaktadır. Hayvansal üretimin daha yaygın olması, işletmelerin bu alanda daha fazla uzmanlaştığını ve bu tür üretimden daha fazla verim elde ettiğini gösterebilir. Bitkisel ve hayvansal üretim yapan işletmeler ise daha çeşitli üretim stratejilerine sahip olup, farklı pazarlara hitap edebilme potansiyeline sahiptir.

Bitkisel üretim, hayvancılığın temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere yüksek kaliteli yem ve besin maddeleri sağlayarak, hayvan sağlığı ve verimliliği üzerinde doğrudan bir etki yaratır (Avcioğlu ve ark, 2000). Ayrıca, bitkisel üretim, hayvancılık işletmelerinde organik gübre ve kompost üretimi için bir kaynak oluşturarak, toprak verimliliğini artırır ve dışarıdan alınan kimyasal gübrelerin kullanımını azaltır (Aygün ve ark, 2004). Bu

entegrasyon, tarımsal biyoçeşitliliği destekleyerek ekosistem hizmetlerini güçlendirir ve çevresel etkileri azaltır. Bitkisel üretim, ayrıca ekonomik risklerin azaltılmasına katkıda bulunarak, fiyat dalgalanmalarına karşı bir tampon işlevi görebilir ve hayvancılık işletmelerinin gelir çeşitlendirmesini sağlar (İnan ve ark, 2020).

Bu bağlamda, bitkisel üretimin hayvancılık işletmelerindeki rolü, hem üretim süreçlerinin optimizasyonunda hem de çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanmasında temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir ve işletmelerin bitkisel üretim alanı verileri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2-İşletmelerin Bitkisel Üretim Alanları(Da)

BİTKİSEL ÜRÜN ÜRETİM ALANLARI	GRUPLAR	Frekans	%
Arpa	0	6	11.3
	5-50	31	58.4
	51-100	13	24.5
	101 ve fazlası	3	5.8
	Toplam	53	100
Mısır	0	24	45.2
	5-50	28	52.9
	51-100	1	1.9
	Toplam	53	100
Pancar	0	41	77.3
	4-15	5	9.4
	16-50	4	7.5
	51-100	3	5.8
	Toplam	53	100
Tahıl	0	23	43.3
	1-50	22	41.5
	51-100	7	13.3
	101 ve fazlası	1	1.9
	Toplam	53	100
Yonca	0	22	41.5
	1-10	11	20.7
	11-30	18	33.9
	31 ve fazlası	2	3.9
Toplam	53	100	
Yulaf	0	21	39.6
	1-10	8	15
	11-30	15	28.3
	31 ve fazlası	9	17.1
Toplam	53	100	

İşletmelerin çoğu (%58.4) 5-50 dekar arasında arpa ekili alana sahiptir. 51-100 dekar arasında arpa ekili alana sahip olan işletmeler %24.5, 101 dekar ve fazlasına sahip olan işletmeler ise %5.8 oranındadır. İşletmelerin yarısından fazlası (%52.9) 5-50 dekar arasında mısır ekili alana sahiptir. 0 dekar mısır ekili alana sahip olan işletmeler %45.2 oranındadır, bu da birçok işletmenin mısır ekmediğini göstermektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğu (%77.3) pancar ekmemektedir. 4-15 dekar arasında pancar ekili alana sahip olan işletmeler %5.7

oranındadır, bu da pancar ekiminin daha az yaygın olduğunu göstermektedir. İşletmelerin %43.3'ü 51-100 dekar arasında tahıl ekili alana sahiptir, bu da tahıl ekili alanın yaygın olduğunu göstermektedir. İşletmelerin yarısından fazlası (%58.4) yonca ekmektedir. 1-10 dekar arasında yonca ekili alana sahip olan işletmeler %20.7 oranındadır. İşletmelerin %39.6'sı yulaf ekmektedir. 1-10 dekar ve 11-30 dekar arasında yulaf ekili alana sahip olan işletmeler eşit oranlardadır (%28.3). Ayrıca yapılan çıkarımlarda, işletmelerin ortalama arpa ekili alanı 41 dekardır. İşletmelerin ortalama mısır ekili alanı 9 dekardır. İşletmelerin ortalama pancar ekili alanı 7.8 dönümdür. İşletmelerin ortalama tahıl ekili alanı 24.5 dönümdür. İşletmelerin ortalama yonca ekili alanı 8.3 dönümdür. İşletmelerin ortalama yulaf ekili alanı 14.5 dönümdür. Bu tablo, işletmelerin çeşitli bitkisel ürünler için ekili alanlarını detaylandırmaktadır. İşletmelerin çoğunluğu arpa ve tahıl ekmektedir, mısır, pancar, yonca ve yulaf ekimi ise daha az yaygındır. Arpa ve tahıl ekili alanların ortalama büyüklükleri diğer bitkisel ürünlere göre daha fazladır. Bu bilgiler, işletmelerin bitkisel üretim stratejilerini ve odaklandıkları ürünleri anlamak için önemli veriler sunmaktadır.

Yüzbaşıoğlu (2022) yılında Tokat ili Merkez ilçede yaptığı çalışmada işletmelerin en çok ürettiği ürünleri; buğday yonca ve arpa bulurken, Çanakçı (2020) Çankırı ilindeki büyükbaş işletmelerin arazilerine en fazla buğday, arpa ve korunga ekildiği belirlenmiştir.

Tarım işletmelerinde makine varlığı, üretim süreçlerinin etkinliği, verimliliği ve sürdürülebilirliği açısından kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Bal ve ark., 2018). Mekanizasyon, iş gücü gereksinimini azaltarak kırsal alanlarda yaşanan istihdam dengesizliklerinin önlenmesine katkı sağlamakta ve işletme sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Bu doğrultuda, özellikle hayvancılık işletmelerinde makine varlığının stratejik biçimde yönetilmesi, hem üretim verimliliğinin artırılması hem de uzun vadeli ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. İncelenen işletmelerde kullanılan traktörlerin model dağılımı, işletmelerin %35,2'sinin 2001–2010 model traktörlere sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, 2016 ve daha yeni model traktörlere sahip işletmelerin oranı %28,4'tür. Traktörlerin güç sınıflarına bakıldığında ise en büyük grubun %47,1 ile 46–65 Hp aralığında yer aldığı görülmektedir. 0–45 Hp güce sahip traktörler ise işletmelerin %29,4'ünü oluşturmaktadır. Bu veriler, işletmelerin ağırlıklı olarak orta güç sınıftaki traktörleri tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca işletme başına düşen ortalama traktör sayısı 0,62'dir. Bunun yanı sıra, işletmelerin yarısından fazlasının yem karma makinesi kullanmadığı belirlenmiştir. Anket yapılan 53 işletmeden yalnızca 23'ü yem karma makinesine sahiptir. Bu durum, bölgede mekanizasyon düzeyinin özellikle yem hazırlama süreçlerinde sınırlı kaldığını göstermektedir.

Güzel ve Aybek (2017) yılında Kahramanmaraş ilindeki yaptığı çalışmada işletme başına 0,67 traktör düşerken, Gökdağın ve Bayhanın (2011) yılında yaptığı Eğindir İlçesindeki tarım işletmeleri ile yapılan çalışmada bu rakam 0.79 bulunmuştur.

Kurbanlık büyükbaş besi işletmelerinde besi danalarının önemi büyüktür çünkü bu işletmelerin temel faaliyet alanı, yüksek kaliteli et üretimi sağlamak üzerine kuruludur (Kasaba.2018). Besi danaları, büyüme potansiyelleri ve et kaliteleri göz önüne alınarak seçilir ve besi sürecinde dengeli beslenme, hijyenik ortamlar ve uygun yönetim teknikleri ile yetiştirilir. Özellikle kurban döneminde artan et talebini karşılamak, işletmelerin kârlılığı ve sürdürülebilirliği açısından kritik rol oynar. İyi bakılan ve sağlıklı bir şekilde beslenen besi danaları, et verimi ve kalitesini artırarak işletmelere rekabet avantajı sağlar. Bu sebeple, besi danalarının doğru seçimi, bakımı ve beslenmesi kurbanlık büyükbaş besi işletmelerinde başarı için en önemli unsurlar arasında yer alır (Tuncer, 1984). Ayrıca bu işletmelerdeki kurbanlık dana sayıları da işletme hacmini öğrenmemiz adına çok önemlidir. Tablo 4'de işletmelere ait besi danası sayıları verilmiştir.

Yapılan anketler sonucunda çalışma kapsamındaki 53 işletmenin besi danası varlıkları incelendiğinde, işletmelerin ortalama besi danası sayısının 17 olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin büyük bir bölümü (%60,3) 9–14 adet besi danasına sahiptir. Bunu, %24,5 oranıyla 15–25 baş besi danasına sahip işletmeler izlemektedir. Daha büyük ölçekli sayılabilecek işletmelerde ise 26–35 baş besi danasına sahip olanların oranı %3,8, 36–50

baş arasında besi danasına sahip olanların oranı ise %11,4'tür. Genel olarak değerlendirildiğinde, 26 ve üzeri besi danasına sahip işletmeler çalışma grubunun %15,2'sini oluşturmaktadır. Bu dağılım, bölgede küçük ve orta ölçekli besi işletmelerinin ağırlıkta olduğunu göstermektedir.

Kurbanlık büyükbaş besi işletmelerinde besi danası hariç hayvan varlığının önemi, tarımsal üretim ve ekonomik sürdürülebilirlik açısından büyük bir stratejik öneme sahiptir. Besi danası dışındaki hayvanlar, özellikle süt veren inekler, düveler, tosunlar ve danalar, işletmelerin ana üretim kaynaklarını oluşturur ve et, süt, gibi değerli tarımsal ürünlerin sürekliliğini sağlar (Şeker ve ark, 2015). Bu hayvanlar, işletmenin genetik havuzunu ve uzun vadeli verimlilik potansiyelini belirleyerek, üretim kalitesini ve verimliliğini artırır. Ayrıca, yetişkin hayvanlar, işletmelerin ekonomik dengesi üzerinde doğrudan bir etki yapar; sağlıklı ve verimli hayvanlar, üretim maliyetlerini optimize ederken, hastalık ve ölüm oranlarını minimize eder (Demir, 2019). Bu durum, işletmenin finansal performansını güçlendirir ve piyasa dalgalanmalarına karşı daha dayanıklı hale getirir. Özetle, besi danası hariç hayvan varlığının etkin yönetimi, hem üretim süreçlerinin verimliliğini artırmada hem de işletmenin sürdürülebilirliğini sağlamada kritik bir rol oynamaktadır ve işletmelerin besi danası hariç hayvan varlığı Tablo 3'da verilmiştir.

Tablo 3-İşletmelerin Besi Danası Hariç Hayvan Varlığı

İŞLETME BESİ DANASI HARİÇ HAYVAN VARLIĞI	GRUPLAR	Frekans	%
Buzağı	0	10	18.8
	1-10	40	75.4
	11-20	1	1.9
	21 ve fazla	2	3.9
	Toplam	53	100
Dana	0	23	43.3
	1-10	27	50.9
	11-20	3	5.8
	Toplam	53	100
Düve	0	21	39.5
	1-10	29	54.7
	11-20	3	5.8
	Toplam	53	100
İnek	0	2	3.9
	1-10	46	86.4
	11-30	3	5.8
	31 ve fazla	2	3.9
	Toplam	53	100
Tosun	0	41	77.3
	1-10	12	22.7
	Toplam	53	100
Tavuk	0	21	39.5
	1-10	9	16.9
	11-30	18	34.2
	31 ve fazla	5	9.4
	Toplam	53	100
Hindi	0	51	96.1
	1-10	2	3.9
	Toplam	53	100

İşletmelerin büyük çoğunluğu (%75.4) 1-10 buzağıya sahiptir. 11-20 buzağıya sahip olan işletmeler ise %5.7 oranındadır. Buzağısı olmayan işletmeler %18.9 oranındadır. İşletmelerin çoğunluğu (%69.8) 1-10 dana

arasında hayvana sahiptir. 11-20 dana arasında hayvana sahip olan işletmeler %11.3 oranındadır. Dana olmayan işletmeler %18.9 oranındadır. İşletmelerin %58.5'i 1-10 düve arasında hayvana sahiptir. 11-20 düveye sahip olan işletmeler %9.4 oranındadır. Düvesi olmayan işletmeler %32.1 oranındadır. İşletmelerin büyük çoğunluğu (%77.4) 1-10 inek arasında hayvana sahiptir. 11-20 ineğe sahip olan işletmeler %9.4 oranındadır. İneği olmayan işletmeler %13.2 oranındadır. İşletmelerin çoğunluğu (%77.4) 1-10 tosun arasında hayvana sahiptir. 11-20 tosun arasında hayvana sahip olan işletmeler %5.7 oranındadır. Tosunu olmayan işletmeler %17 oranındadır. İşletmelerin %34'ü 11-30 tavuk arasında hayvana sahiptir. 1-10 tavuk arasında hayvana sahip olan işletmeler %28.3 oranındadır. Tavuksuz işletmeler %35.8 oranındadır. İşletmelerin büyük çoğunluğu (%96.2) hindi beslememektedir. 1-10 hindiye sahip olan işletmeler %3.8 oranındadır. İşletmelerin ortalama besi danası hariç hayvan değeri 754,813 TL'dir. Bu tablo, işletmelerin buzağı, dana, düve, inek, tosun, tavuk ve hindi varlıklarını detaylandırmaktadır. İşletmelerin çoğunluğu bu hayvanların bir kısmına sahiptir, ancak hindi besleyen işletmelerin sayısı oldukça düşüktür. Ortalama hayvan değeri, işletmelerin hayvancılıkla ilgili varlıklarının önemli bir ekonomik değeri olduğunu göstermektedir. Bu veriler, işletmelerin hayvan varlığı ve dağılımı hakkında kapsamlı bir bakış açısı sunar.

Besi işletmelerinde, besi danaları hariç hayvanların maddi değeri önemlidir çünkü bu hayvanlar, işletmenin sermayesinin önemli bir kısmını oluşturur ve sürekliliği sağlar. Örneğin, damızlık hayvanlar, yeni nesil besi danalarının üretimi için gereklidir ve bu da işletmenin ekonomik anlamda uzun vadede sürdürülebilirliğini doğrudan etkiler. Aynı şekilde, sağlıklı ve kaliteli damızlık hayvanlar, besi materyalinin genetik potansiyelini artırarak işletmenin verimliliğini ve kârlılığını yükseltir (Saygı, 2023). Bu nedenle, sadece besi danalarının değil, tüm hayvan varlığının değeri, işletmenin genel başarısı için kritik bir öneme sahiptir, Tablo 4 da bu hayvanlara ait ortalama değerler verilmiştir.

Tablo 4-İşletmelerin Besi Danası Hariç Ortalama Nüfusu Ve Hayvan Değeri

	VARLIK(ADET)	DEĞER(TL)
Buzağı	3.83	64 735.85
Dana	2.87	83 981.13
Düve	2.55	96 886.73
İnek	6.70	433 547.17
Tosun	0.81	50 000
Hindi	0.13	169.81
Horoz-Tavuk	12.51	4 692.25

Tablodaki veriler, farklı hayvan türlerinin sayıları ve bunlara atfedilen ekonomik değerleri göstermektedir. En yüksek ekonomik değeri 433.547,17 TL ile inekler oluştururken, sayı bakımından da 6,7 adet ile işletme başına en fazla varlık olarak öne çıkmaktadırlar. Bu durum, ineklerin besicilik faaliyetlerinde ekonomik açıdan en değerli varlık olduğunu ve işletmelerin süt veya et üretiminde ineklere dayalı bir model benimsediğini göstermektedir. Diğer yandan, düve (96.886,73 TL) ve dana (83.981,13 TL) gibi genç hayvanların da değerli varlıklar olduğu, işletmelerin genç hayvan yetiştiriciliğine de önem verdiğini ortaya koymaktadır. Tosun, buzağı, hindi ve horoz-tavuk gibi varlıklar ise sayı ve ekonomik değer açısından daha düşük oranlara sahip olup, işletmenin tamamlayıcı üretim unsurları olarak değerlendirilebilir. Özellikle horoz-tavuk ve hindi gibi kanatlıların düşük ekonomik değeri ve sayısı, bu işletmelerde hayvancılığın ana faaliyet alanı olarak büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine odaklanıldığını göstermektedir.

Tarımsal üretim yapan işletmelerde kredi durumu, finansal yönetim ve işletme sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir (Orak ve ark, 2023). Kredi, tarımsal üretim sürecinde gerekli olan sermaye yatırımlarını,

özellikle altyapı, makine ve ekipman alımlarını, yem ve veteriner hizmetleri gibi operasyonel masrafları finanse etmek için temel bir kaynaktır. Yeterli kredi erişimi, işletmelerin üretim kapasitesini artırmalarına, yenilikçi teknolojileri entegre etmelerine ve verimliliklerini geliştirmelerine olanak tanır (Özçelik ve ark, 2012). Ayrıca, kredi, tarım işletmelerinin olası piyasa dalgalanmaları ve finansal krizlere karşı dayanıklılığını artırarak, nakit akışını yönetmelerine yardımcı olur. Kredi durumunun olumlu yönetimi, işletmelerin büyüme stratejilerini destekler ve uzun vadeli finansal istikrarı sağlar. Bununla birlikte, kredi kullanımının dikkatli bir şekilde planlanması ve yönetilmesi, borçlanma risklerini minimize eder ve mali sürdürülebilirliği korur ve bu bağlamdaki işletmelerin borç kredi durumu verileri Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5-İşletmelerin Borç Kredi Durumu (TL)

İŞLETME BORÇ KREDİ DURUMU	GRUPLAR	Frekans	%
Akraba	0	52	98.1
	10.000-50.000	1	1.9
	Toplam	53	100
Kooperatif	0 TL	50	94.2
	10.000-50.000	2	3.9
	50.001-200.000	1	1.9
	Toplam	53	100
	0 TL	36	67.9
Tüccar	10.000-50.000	4	7.5
	50.001-200.000	9	16.9
	200.001-500.000	3	5.8
	500.001 Ve daha fazlası	1	1.9
	Toplam	53	100
Ziraat Bankası	0 TL	39	73.7
	50.001-200.000	5	9.4
	200.001-500.000	9	16.9
	Toplam	53	100

İşletmelerin büyük çoğunluğu (%98.1) akrabalarına borçlu değildir. Sadece %1.9'u 10.001-50.000 TL arasında borçludur. İşletmelerin %94.3'ü kooperatiflere borçlu değildir. Sadece %5.7'si 10.001-50.000 TL arasında borçludur. İşletmelerin %67.9'u tüccarlara borçlu değildir. %26.4'ü 10.001-50.000 TL arasında borçludur. Daha yüksek borç miktarlarına sahip olan işletmelerin oranı oldukça düşüktür. İşletmelerin %73.7'si Ziraat Bankası'na borçlu değildir. %9.4'ü 10.001-50.000 TL arasında borçludur. %16.9'u ise 200.001-500.000 TL arasında borçludur.

Büyükbaş kurbanlık besi işletmelerinde işletme masraflarının yönetimi, finansal sürdürülebilirlik ve operasyonel verimlilik açısından kritik bir rol oynamaktadır. İşletme masrafları, yem, veteriner hizmetleri, , iş gücü, bakım ve onarım gibi çeşitli kalemleri kapsar ve bu masrafların etkin bir şekilde yönetilmesi, işletmenin kârlılığını doğrudan etkiler (Şahin, 2012). Yüksek işletme masrafları, kâr marjlarını daraltabilir ve mali dengeleri bozabilir; bu nedenle, maliyet kontrolü ve bütçeleme stratejileri, tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini ve rekabetçiliğini sağlamak açısından hayati öneme sahiptir (Fidan.2018). İşletme masraflarının detaylı bir analizi, tasarruf fırsatlarını ve verimlilik artışlarını belirlemeye yardımcı olur, ayrıca gereksiz harcamaların önüne geçilmesine ve mali kaynakların daha verimli kullanılmasına olanak tanır ve bu bağlamdaki işletmelerin işletme masraflarını içeren veriler Tablo 6’de verilmiştir.

Tablo 6-İşletmelerin Ortalama Besi Dışı Masrafları (TL)

Bitkisel Üretim Gider Kalemi	Tutar	%
İşçilik	13.123	7.57
Tohum Fide	31.679	18.27
İlaç	6.252	3.60
Gübre	36.481	21.02
Akaryakıt	46.346	26.71
Pazarlama	3.522	2.03
Cari Masraf	7.634	4.40
Alet Tamir	13.933	8.03
Amortisman	14.536	8.38
TOPLAM	173.506	100.00

Bitkisel üretimde en yüksek maliyet, toplam giderlerin %26,71'ini oluşturan akaryakıt giderleridir. Bu, mekanize faaliyetlerin yoğun olduğu bitkisel üretim için enerji tüketiminin önemini ortaya koymaktadır. Gübre giderleri %21,02 ile ikinci sırada yer alırken, tohum ve fide maliyetleri %18,27 ile üçüncü sırada gelmektedir. Bu yüksek oranlar, üretim verimliliği açısından girdi maliyetlerinin önemini vurgulamaktadır. İşçilik, %7,57 ile diğer giderlerin gerisinde kalırken, pazarlama ve cari masraflar gibi operasyonel maliyetlerin düşük oranlarda olduğu görülmektedir. Bu tablo, bitkisel üretimde yoğun sermaye gerektiren girdilerin işletme maliyetlerini belirlediğini ve enerji ve kimyasal girdilerin üretim maliyetlerinde baskın olduğunu göstermektedir.

Tablo 7-İşletmelerin Ortalama Besi Masrafları (TL)

Hayvansal Üretim Gider Kalemi	Tutar	%
İşçilik	8.959	2.55
Yem	290.245	82.73
Akaryakıt	2.320	0.66
Pazarlama	12.393	3.53
Cari Masraf	3.634	1.04
Alet Tamir	3.225	0.92
Veteriner	23.619	6.73
Amortisman	6.445	1.84
TOPLAM	350.840	100.00

Tablo 7'deki veriler, bir çalışmada ortalama işletme başına düşen hayvansal üretim işletme masraflarını göstermektedir. En yüksek gider kalemi %82.73 ile yem olup, bu durum işletme faaliyetlerinde yemin işletme maliyetlerinin büyük bir kısmını oluşturduğunu vurgulamaktadır. Veteriner giderleri %6.73 ikinci sırada yer alırken, bu kalemin yüksekliği ilk bakışta fazla görünmesine nazaran, yetiştirilen hayvanların sağlığı için yapılan harcamaların verimliliği artırıcı yönde olabileceği düşünülebilir.

İşletmelerin çeşitli masraf kalemleri ve finansal durumları detaylı bir şekilde incelenmiştir. İşletmelerin büyük çoğunluğu işçilik, tohum-fide, veteriner, ilaç, gübre, yem, akaryakıt, pazarlama, cari ve alet tamir masraflarına belirli bütçeler ayırmaktadır. Özellikle yem masrafı en yüksek ortalama değere sahip olup, işletmelerin hayvancılık faaliyetlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. İlaç, gübre ve akaryakıt masrafları da önemli harcama kalemleri arasında yer almaktadır. İşletmelerin pazarlama ve cari masrafları ise daha düşük oranlardadır, bu husus da bu alanlarda daha az harcama yapıldığını göstermektedir.

İşletme gelirleri, bir işletmenin sürdürülebilirliği ve büyümesi açısından kritik bir öneme sahiptir (Sati ve ark, 2012). Gelir, işletmenin faaliyetlerini finanse edebilmesi, borçlarını ödeyebilmesi ve kârlılığını sürdürebilmesi için gerekli olan kaynağı sağlar. Gelirler, aynı zamanda işletmenin yatırım yapma kapasitesini artırarak inovasyonu teşvik eder ve rekabet gücünü yükseltir. İşletmenin operasyonlarını sürdürmesi, çalışanlarına maaş

ödemesi, tedarikçileri ile ilişkilerini sürdürebilmesi ve piyasada varlığını koruyabilmesi, düzenli ve yeterli gelir akışına bağlıdır (Şahin, 2015). Ayrıca, yatırımcılar ve paydaşlar açısından da gelir performansı, işletmenin genel sağlık durumu ve gelecekteki başarısı hakkında önemli bir göstergedir. Dolayısıyla, işletme gelirleri, sadece mevcut operasyonların değil, uzun vadeli stratejik planlamanın da temelini oluşturur.

Buna göre dönemlik ortalama besi geliri 1 150 356 TL olarak tespit edilmiştir. Dönemlik ortalama tarımsal gelir ise 159 324'dir. Tarım dışı gelir ise 326 760 TL'dir. Çalışma grubundaki işletmeler tarımsal gelirini yoğunlukla tahıl ve pancar üretiminden elde etmektedir. Tarım dışı geliri oluşturan unsurlar ise yoğun olarak kira geliri ve emeklilik ödeneği olarak tespit edilmiştir.

İşletmelerin beyan ettiği besi gelirleri göz önünde bulduğunda aylık gelir dağılımı 39.000 TL ile 400.000 TL arasında gözlemlenmiştir. Tarımsal gelirlere bakıldığında ise 3.000 TL ile 180.000 TL arasında olduğu yüksek gelir sağlayan üreticilerin büyük bir çoğunluğunun pancar üretimi yaptığı gözlemlenmiştir.

Besi üreticileri, faaliyetlerine devam ederken çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalsalar da, genellikle üretimden vazgeçmemektedirler. Ancak, artan maliyetler, dalgalanan yem fiyatları, pazarlama ve satış süreçlerindeki belirsizlikler gibi faktörler, üreticilerin memnuniyetsizliğine yol açmaktadır. Özellikle girdi maliyetlerindeki yükseliş, kar marjlarını daraltmakta ve üreticilerin finansal baskı altında hissetmesine neden olmaktadır (Güngör,2007). Buna rağmen, sektördeki yatırım ve iş gücü kayıplarının önlenmesi amacıyla üretime devam etme zorunluluğu hissedilmektedir.

İşletmelerin %49'u üretime devam etme isteğini belirtirken, %35.8'i üretimi sürdürmek istemediklerini ifade etmektedir. Geriye kalan kısmın kararsız olduğu gözlemlenmektedir. Bu veriler, sektörün genelinde belirgin bir memnuniyetsizlik olduğunu ve bazı işletmelerin sürdürülebilirlik konusunda zorluklar yaşadığını göstermektedir. Üretime devam etmek isteyenlerin oranının nispeten yüksek olması, birçok işletmenin mevcut zorluklara rağmen faaliyetlerini sürdürmek için kararlılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak %35.8 gibi önemli bir oranın üretimi bırakma eğiliminde olması, özellikle maliyetler ve pazar belirsizlikleri gibi sorunların derinleştiğini işaret etmektedir. Kararsız olan kesim ise destek ve teşviklerle yönlendirilebilecek bir potansiyel taşımaktadır. Bu durum, sektörün istikrarı ve büyümesi için çözüm arayışlarının hızlandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kızılarşan ve ark. (2024) yaptığı Eskişehir Odunpazarı merkezli çalışmada devam etmek isteyen üreticilerin çalışma grubunun %40.74'ünü oluşturduğu kayıtlara geçmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, 53 işletmeye yönelik anket ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Analizler, büyükbaş kurbanlık besi işletmelerinin ekonomik durumunu ve üretim tercihlerini ortaya koymuştur.

Elde edilen bulgular, işletmelerin %49'unun üretime devam etme eğiliminde olduğunu, %35.8'inin üretimi sürdürmek istemediğini ve %15.2'sinin kararsız olduğunu göstermektedir. İşletmelerin dönemlik ortalama kurbanlık geliri 1.150.356 TL olup, aylık bazda incelendiğinde ortalama kurbanlık büyükbaş besi geliri 95.863 TL olarak hesaplanmıştır. Bu dönemde işletmelerin ortalama 17 dana satışı gerçekleştirdiği belirlenmiştir.

Tarım faaliyetlerinden elde edilen aylık ortalama gelir 13.277 TL iken, tarım dışı gelirler 27.230 TL olarak saptanmıştır. İşletmelerin besi yetiştiriciliği için yaptığı masraflar üretim dönemi boyunca 350.840 TL iken, besi dışı işletme masrafları 173.506 TL olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, besi danası hariç işletmelerin ortalama hayvan değeri 734.013 TL olarak hesaplanmıştır. Bölgedeki borçlu işletme sayısı ise borçsuz olanlara kıyasla daha düşük bulunmuştur.

Araştırma bulguları, büyükbaş kurbanlık besi işletmelerinde karlılığın düşük olmasına rağmen, sınırlı alternatif iş imkânları nedeniyle işletmecilerin sektörde kalmaya devam ettiklerini göstermektedir. Artan yem, ilaç ve bakım maliyetleri, piyasa dalgalanmaları ve düşük kar marjları, işletmelerin ekonomik sürdürülebilirliğini tehdit

eden temel faktörler olarak öne çıkmaktadır. Özellikle piyasa fiyatlarının öngörülemezliği ve sektördeki yoğun rekabet, işletme sahiplerinin maliyet kontrolünü zorlaştırmaktadır. Bu koşullar altında işletmeciler, mevcut yatırımlarını değerlendirmek ve geçimlerini sağlamak amacıyla üretim kapasitelerinde kısıtlamalara giderek faaliyetlerini sürdürmeyi tercih etmektedir.

Saha verileri, bu stratejiyi ekonomik baskılara karşı bir adaptasyon mekanizması olarak yorumlamaktadır. İşletmelerin mevcut kaynaklarını daha verimli kullanması, maliyetlerini azaltması ve pazar koşullarına uyum sağlaması, uzun vadede sektördeki dayanıklılığı artırmakta ve ekonomik sürdürülebilirliğe katkı sunmaktadır. Bununla birlikte, sektörün rekabet gücünü ve dayanıklılığını güçlendirmek için işbirlikleri ve kooperatifleşme gibi kolektif girişimlerin teşvik edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, işletmelerin uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla yenilikçi üretim yöntemleri geliştirmeleri, sektörel dönüşümlere uyum sağlamaları ve araştırma-geliştirme faaliyetlerine yatırım yapmaları önem arz etmektedir. Bu stratejik yaklaşımlar, hem üretim verimliliğini artıracak hem de maliyetleri düşürecek ve böylece sektörün genel performansını iyileştirerek ekonomik dayanıklılığı güçlendirecektir.

KAYNAKLAR

Akçe, T. E. (2023). İnsani Güvenlik Kapsamında Gıda Güvenliği Sorunsalını İncelemek. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 214-231.

Aygün, Y., & Acar, M. (2004). Organik gübreler ve önemi. *Hasat Dergisi*, 228, 68-72.

Avcıoğlu, R., Açıkgöz, E., Soya, H., & Tan, A. (2000). Yem bitkileri üretimi. *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi*, 1, 567-585.

Bal, M., & Altuntaş, E. (2018). Çorum ilinin ayçiçeği tarımı yapan işletmelerinin yapısal durumu ve mekanizasyon düzeylerinin belirlenmesi.

Bayramoğlu, A., & Koç Yurtkur, A. (2015). Türkiye’de Gıda ve Tarımsal Ürün Fiyatlarını Uluslararası Belirleyicileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 63-73.

Benek, S. (2006). Şanlıurfa İlinin Tarımsal Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(1), 67-91.

Bulut, O. N., & Altuntaş, E. (2016). Sivas Yöresinde Buğday Tarımında Farklı Toprak İşleme Yöntemlerinin Toprak Fiziksel Özellikleri, Bitki Gelişimi ve Ürün Verimi Üzerine Etkisi. *Journal of Agricultural Faculty of Gaziosmanpaşa University (JAFAG)*, 32(3), 39-51.

Dal, B., & Kızılaslan, H. (2023). Kırmızı Et Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Pazarlama Yapısı, Hijyen ve Gıda Güvenliği Tutumları ve Sektörün Genel Sorunlarının Değerlendirilmesi: TR83 Bölgesi Örneği. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 12(2), 165-181.

Demir, N., Kadanlı, E., Ertek, N., & Dağdemir, V. (2014). Tarım Ekonomisi Öğrencilerinin Bölüm Tercihlerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma.

Demir, R. (2019). Karar verme teknikleri kullanılarak büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan işletmelerde hayvan ırkları arasından en uygun olanının seçilmesi (Master's thesis, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Esen, A. (2017). Kırklareli İli Lüleburgaz İlçesi Büyükbaş Damızlık İşletmelerinin Analizi (Master's thesis, Namık Kemal Üniversitesi).

Fidan, H. (2018). Tarım muhasebesinin tanımı, önemi ve amaçları. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 4(01), 92-99.

- Gökdoğan, O., & Bayhan, A. K. (2011). Eğirdir İlçesi Tarım İşletmelerinin Mekanizasyon Düzeyi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 23-29.
- Görücü, İ., & Akbıyık, N. (2010). Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği: Sorunları ve çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3(5), 189-219.
- Güngör, B. (2007). Trakya’da tarımsal yapı, üretim ve başlıca ürünlerde verimlilik analizleri (Master's thesis, Namık Kemal Üniversitesi).
- Güzel, M., & Aybek, A. (2017). Kahramanmaraş ili süt sığırcılığı işletmelerinin mekanizasyon yapısı. *Ksü Doğa Bilimleri Dergisi*, 20(2), 148-159.
- İnan, Z. Y. M. O., & Konyalı, Ö. Ü. S. Kırsal Kalkınmada Gelirlerin Çeşitlendirilmesi. *Saban Kılıçtan Üstündür*, 25.
- Kasaba, H. (2018). Zorlu Ticaret Kaliteden Ödün Vermeden Zirvede.// <https://www.haberkasaba.com/zorlu-ticaret-kaliteden-odun-vermeden-zirvede/5034/>
- Kaba, H., & Çanakcı, M. (2020). Geleneksel ve modern büyükbaş hayvancılık işletmelerinin tarımsal yapı ve mekanizasyon özelliklerinin kıyaslanması: Çankırı İli Örneği. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 367-378.
- Keskin, G., Kaplan, G., & Başaran, H. (2017). Türkiye’de aile çiftçiliği, işgücü produktivitesi ve sürdürülebilirlik. *Harran tarım ve gıda bilimleri dergisi*, 21(2), 209-218.
- Kızılaslan, N., Kızılaslan, H., & Yıldız, A. (2024). Eskişehir İli Odunpazarı İlçesi Kurbanlık Besi İşletmeleri Yetiştirme Pazarlama ve Kesim Hizmeti Memnuniyeti. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 13(1), 135-151.
- Orak, Ç., & Tahsin, E. (2023). Tarımsal Kredi Kullanımının Belirleyicileri: Giresun Fındık Üreticileri Örneği. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 43-55.
- Oğuz, C., Arısoy, H., & Bozdemir, M. (2020). Tarım işletmeleri tipolojisine göre mevsimlik iş gücü etkinliğinin belirlenmesi: Konya İli örneği.
- Özçelik, A., Güneş, E., & Artukoğlu, M. M. (2012). Türkiye’de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım Ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları.
- Özkan, U., & Erkuş, A. Bayburt İlinde Sığır Besiciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi.(2003)
- Sati, Z. E., & Işık, Ö. (2011). İnovasyon ve stratejik yönetim sinerjisi: Stratejik inovasyon. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 538-559.
- Saygı, Y. D. 1. Bölüm Sığır Besiciliği. 2023.
- Sever, E., İğdeli, A., & Han, V. (2017). Aksaray ili sığır işletmelerinin sosyo-ekonomik analizi. *Journal of Advances in VetBio Science and Techniques*, 2(3), 1-11.
- Şahin, A. E. (2012). Güllü Kasabası Kırsal Kalkınma Planının Hazırlanması.
- Şahin, L. (2015). Çalışan memnuniyetinin sağlanmasında temel dinamikler: dışsal faktörlerin çalışanların memnuniyet algıları üzerindeki etkilerine yönelik bir alan araştırması. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(2), 28-44.
- Tanrıvermiş, Y., & Tanrıvermiş, H. (2022). Türkiye’de Kırsal Arazi Yönetimi Açısından Arazi Topluşturmasının Sosyal, Mekansal Ve Çevresel Adalet Bağlamında Değerlendirilmesi: Ankara İli Çubuk İlçesi Örneği. *Symposium of the European Academy of Land Use and Development*, 1-15.

Tük. (2023). Hayvancılık. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/>

Tuncer, Ş. (1984). Türkiye'de Sığır Besiciliğinin Temel İlkeleri. *Eurasian Journal of Veterinary Sciences*, (1), 61-76.

Yüzbaşıoğlu, R. (2022). Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Mevcut Durumu, Teknik ve Ekonomik Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Araştırma (Tokat İli Merkez İlçe Örneği).